

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA NNE

021

KISWAHILI

(Kwa watahiniwa walioko na wasiokuwa Shuleni)

Muda: Saa 3

MAJIBU

Mwaka: 2015

Maelekezo

1. Karatasi hii inasehemu A, B, C, D na E zenye jumla ya maswali **tisa (9)**
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu A,B, C na D, swali **moja** kutoka sehemu C, na maswali **matatu** kutoka sehemu E. Swali la 15 ni la lazima.
3. Zingatia maelekezo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. Soma kwa makini kifungu cha habari kifuatacho kisha jibu maswali yanayofuata.

Ustaarabu ni jambo jema ambalo hupendwa na kila jamii yenye utashi hapa duniani. Kila jamii yenye ustaarabu mambo yake huendeshwa kwa kuzingatia kanuni na taratibu zinazoeleweka. Maamuzi na mafanikio mbalimbali miongoni mwa wanajamii hutolewa bila hamaki wala kukurupuka. Kanuni na taratibu hizo huiongoza jamii kufikia upeo wake kimaendeleo kuanzia ngazi za chini kabisa ambayo ni familia mpaka ngazi ya juu kabisa ambayo ni taifa. Taratibu na kanuni hizo huwekwa katika chombo kimoja maalumu kinachoitwa katiba.

Katiba ni jumla ya sheria, kanuni na taratibu fulani zilizokubaliwa kuwekwa na jamii au taifa fulani kama dira ya maisha ya kila siku ya jamii au taifa hilo. Taifa bila katiba ni sawa na behewa la garimoshi bila injini. Hivyo katiba ina umuhimu wa kipekee katika taifa lolote lile.

Katika nchi zenye utamaduni wa kidemokrasia, katiba huundwa kutokana na maoni ya wananchi wake kwa utaratibu maalumu uliowekwa na serikali. Aghalbu, maoni na mawazo yaliyotolewa na wananchi huwa ni chimbuko la katiba hiyo. Wananchi hujiona ni sehemu ya utawala. Kwa upande wa pili wa sarafu, nchi zenye utaratibu wa kiimla, katiba hutayarishwa na watawala kwa maslahi yao binafsi. Katiba hutumiwa kama sera kwa maslahi ya watawala. Maoni na mawazo ya wananchi hayazingatiwi katika kuunda katiba. Umuhimu wa katiba huonekana na kujidhihirisha waziwazi katika maisha ya kila siku ya nchi yoyote ile. Kwanza, katiba huelekeza wajibu wa ila mwanajamii kwa taifa lake na wajibu wa viongozi walio madarakani kwa wananchi au raia. Pili, katiba huonesha na kuainisha haki ambazo kila raia anastahili kupata na pia taratibu za kufuata katika kudai au kupewa haki hizo. Mbali na hayo, katiba hutoa utaratibu wa jinsi ya kuwapata viongozi wetu katika ngazi mbalimbali za kisiasa na kijamii. Pia uhuru wa mtu binafsi hulindwa na katiba. Hivyo, katika nchi ambayo ina katiba inayokidhi matarajio ya wananchi wote mambo huwa mazuri na kamwe chombo hakiwezi kwenda mrama.

Aidha, wananchi hawana budi kuelewa maana ya katiba ili waweze kutoa maoni na mapendekezo ya kuunda katiba mpya au kuimarisha iliyopo. Ni muhali kwa mtu asiyejua maana ya katiba kutoa maoni kuhusu katiba. Wananchi hupaswa kuelimishwa kupitia semina, warsha na makongamano mbalimbali ili kujua katiba zao na kutoa maoni kuhusu uundaji wa katiba mpya.

Hata hivyo, wananchi wengi hasa vijana hawajitumi katika kuzijua katiba za nchi zao au kutoa maoni ya uundaji wa katiba mpya. Athari zake ni kutojua haki zao za msingi na kuburutwa kama mkokoteni na watawala katika mambo mbalimbali. Vilevile hulalamikia mambo ambayo hawakuchangia mawazo.

Hivyo basi, ni vizuri kwa wananchi kutambua, kuthamini na kuheshimu uwepo wa katiba kama kiongozi kizuri katika kuonesha njia muafaka ya kujiletea maendeleo kisiasa, kijamii, kiuchumi na kiutamaduni kwa nchi husika.

Maswali na Majibu:

(a) Toa maana ya maneno yote yaliyokolezwa wino kama yalivyotumika katika habari uliyosoma.

- Hamaki: Kukurupuka au kufanya jambo bila kufikiri kwa utulivu.

- Aghalbu: Mara nyingi au kwa kawaida.

- Muhali: Jambo gumu au lisilowezekana.

(b) Kwa mujibu wa habari uliyosoma, taja mambo mazuri mawili yatokanayo na uwepo wa katiba katika nchi.

- Katiba huonyesha wajibu wa kila mwanajamii na viongozi wa serikali.

- Katiba hulinda haki na uhuru wa mtu binafsi.

(c) Kwanini mwandishi anasema katiba hutumiwa kama sera kwa maslahi ya watawala?

Mwandishi anasema hivyo kwa sababu katika nchi zenye utawala wa kiimla, katiba huundwa bila kuzingatia maoni ya wananchi na hutumika kulinda maslahi ya watawala badala ya wananchi.

(d) Je, ni hofu gani aliyonayo mwandishi dhidi ya vijana kuhusu katiba?

Mwandishi ana hofu kuwa vijana wengi hawajitumi kuzijua katiba za nchi zao au kushiriki katika uundaji wa katiba mpya, hali inayosababisha kutofahamu haki zao za msingi na kuburutwa na watawala.

(e) Andika kichwa cha habari uliyosoma kisichozidi maneno matano.

Umuhimu wa Katiba kwa Taifa

2. Fupisha habari uliyosoma kwa maneno yasiyopungua mia moja (100).

Katiba ni chombo muhimu kinachojumuisha sheria, kanuni, na taratibu zinazosaidia kuongoza taifa. Katika nchi zenye demokrasia, katiba huundwa kutokana na maoni ya wananchi, wakati katika utawala wa kiimla, hutumika kulinda maslahi ya watawala. Katiba hutoa mwongozo kuhusu wajibu wa viongozi na raia, inalinda haki za binadamu, na huongoza uchaguzi wa viongozi. Wananchi wanapaswa kuelimishwa kuhusu katiba ili waweze kushiriki kikamilifu katika mchakato wa kuunda au kuimarisha katiba. Hata hivyo, vijana wengi hawajitumi kujifunza kuhusu katiba, hali inayowafanya wasijue haki zao za msingi. Katiba ni muhimu kwa maendeleo ya kisiasa, kiuchumi, na kijamii ya taifa.

3. Watumiaji wa lugha ya Kiswahili hufanya makosa mengi bila ya kudhamiria. Taja aina mbili za makosa hayo kwa kutoa mfano wa sentensi mbili kwa kila kosa.

Makosa ya Sarufi:

(i) Watoto anacheza mpira. (Badala ya "Watoto wanacheza mpira.")

(ii) Miti inajengwa. (Badala ya "Miti inapandwa.")

Makosa ya Matumizi ya Maneno:

(i) Alisafisha moto jikoni. (Badala ya "Aliwasha moto jikoni.")

(ii) Nimevaa gauni nyekundu kwa miguu. (Badala ya "Nimevaa viatu nyekundu miguuni.")

4. (a) Eleza maana ya rejesta.

Rejesta ni mtindo wa matumizi ya lugha unaoendana na muktadha wa mawasiliano, hali ya mazungumzo, na hadhira inayohusika.

(b) Kwa kutoa mifano, taja mambo muhimu matatu yanayomwongoza mtumiaji wa lugha katika uteuzi wa rejesta.

(i) Hadhi ya hadhira: Lugha rasmi hutumika mbele ya watu wenye mamlaka, kama "Ninashukuru kwa fursa hii."

(ii) Mukstadha wa mazungumzo: Lugha ya kawaida hutumika katika mazungumzo ya kirafiki, kama "Vipi leo?"

(iii) Madhumuni ya mawasiliano: Lugha maalum hutumika kuwasilisha ujumbe maalumu, kama "Vipimo vya mionzi vimekamilika."

5. Katika kila sentensi andika neno moja lenye maana sawa na maelezo ya sentensi husika.

(a) Mtu anayechunguza uhalifu.

Mpelelezi

(b) Ng'ombe dume aliyehasiwa.

Farasi

(c) Chombo cha usafiri kinachopita juu ya vyuma.

Treni

(d) Mti unaozaa matunda yanayotengenezwa kinywaji cha kahawa.

Mkawa

(e) Sehemu ndogo ya nchi iliyochongoka na kuzungukwa na bahari katika sehemu zake tatu.

Rasi

6. Eleza dhima za mofimu "li" kama ilivyotumika katika sentensi zifuatazo:

(a) Shamba letu li kubwa sana.

Dhima: Kuonyesha hali au sifa ya kitu.

(b) Walishelewa kurudi.

Dhima: Kuonyesha wakati uliopita (kiashiria cha wakati).

(c) Tunalifuatilia.

Dhima: Kuonyesha uhusiano wa mtu na kitu (kiashiria cha nomino).

(d) Limeharibika.

Dhima: Kuonyesha tendo lililotendeka katika hali timilifu.

(e) Shikilia.

Dhima: Kuonyesha msisitizo wa tendo linalofanywa.

7. Andika sentensi zifuatazo katika hali ya ukanushi:

(a) Ameshiba sana.

Hajashiba sana.

(b) Watoto wengi wanaogelea.

Watoto wengi hawaogelei.

(c) Mvua ilinyesha kwa wingi sana.

Mvua haikunyesha kwa wingi sana.

(d) Kijana anakula chakula kingi.
Kijana hali chakula kingi.

(e) Mimi nasoma polepole.
Mimi sisomi polepole.

8. Jifanye wewe ni Gudhah Mukish anayeishi mtaa wa Tandamti - Gerezani Kariakoo na unataka kuuza gari yako aina ya TOTYOTA CARINA. Andika tangazo kwenye gazeti la Mwananchi.

TANGAZO GARI INAUZWA

Mimi ni Gudhah Mukish ninayeishi mtaa wa Tandamti - Gerezani, Kariakoo. Ninauza gari langu aina ya TOYOTA CARINA lenye hali nzuri sana.

- Rangi: Nyeupe
- Mwaka wa kutengenezwa: 2010
- Aina ya injini: Petrol
- Bei: Makubaliano

Kwa maelezo zaidi, tafadhali wasiliana nami kupitia namba: 0754 123 456.
Karibuni sana!

9. Andaa kadi ya mwaliko kwa rafiki zako ili washiriki katika mahafali ya kumaliza Kidato cha Nne yatakayofanyika shuleni kwako siku ya Jumamosi tarehe 21/11/2015, kisha kufuatiwa na tafrija fupi itakayoandaliwa na wazazi wako katika ukumbi wa Kijiji mnamo saa 10.00 jioni. Jina lako liwe Sili Silali wa Shule ya Sekondari Kiriche.

MWALIKO WA MAHAFAI

Rafiki mpendwa,
Ninakualika kwa heshima kubwa kuhudhuria mahafali ya kumaliza Kidato cha Nne yatakayofanyika shuleni kwangu, Sekondari ya Kiriche, siku ya Jumamosi tarehe 21/11/2015.

Ratiba ni kama ifuatavyo:

- Mahafali: Shule ya Sekondari Kiriche, kuanzia saa 4:00 asubuhi.
- Tafrija fupi: Ukumbi wa Kijiji, kuanzia saa 10:00 jioni.

Tafadhali jiunge nasi ili tusherehekee pamoja siku hii muhimu.

Kwa niaba ya familia,
Sili Silali

10. Chama cha Kiswahili cha Afrika (CHAKA) ni miongoni mwa taasisi zilizojitahidi katika kukuza na kueneza Kiswahili Barani Afrika. Eleza majukumu matano ya chama hiki katika kufanikisha azma hiyo.

Chama cha Kiswahili cha Afrika (CHAKA) kilianzishwa mwaka 1978 katika semina ya kimataifa iliyoifanyika katika Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. Chama hiki kimekuwa na mchango mkubwa katika kukuza na kueneza lugha ya Kiswahili barani Afrika kupitia majukumu yafuatayo:

i. Kurahisisha ushirikiano wa kitaaluma: CHAKA huandaa makongamano, warsha, na semina zinazowaleta pamoja wasomi, watafiti, na walimu wa Kiswahili kutoka sehemu mbalimbali za Afrika ili kubadilishana maarifa na uzoefu.

ii. Kuchapisha majarida ya kitaaluma: Chama hiki huchapisha majarida na vitabu vinavyoangazia tafiti na maendeleo katika lugha ya Kiswahili, hivyo kusaidia kusambaza maarifa na utafiti mpya kwa wadau wa lugha.

iii. Kukuza matumizi ya Kiswahili katika elimu: CHAKA hufanya kazi na taasisi za elimu ili kuhakikisha Kiswahili kinatumika kama lugha ya kufundishia na kujifunzia katika ngazi mbalimbali za elimu barani Afrika.

iv. Kushirikiana na vyombo vingine vya Kiswahili: Chama hiki hufanya kazi kwa karibu na vyombo vingine kama vile Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA) nchini Tanzania na Chama cha Kiswahili cha Taifa (CHAKITA) nchini Kenya ili kuimarisha na kueneza Kiswahili katika kanda na kimataifa.

v. Kuhamasisha sera za lugha: CHAKA hutoa ushauri kwa serikali na mashirika kuhusu umuhimu wa kuingiza Kiswahili katika sera za lugha na mipango ya maendeleo, hivyo kuhakikisha lugha hii inapata nafasi stahiki katika nyanja mbalimbali za kijamii na kiuchumi.

Kupitia majukumu haya, CHAKA imechangia kwa kiasi kikubwa katika maendeleo na uenezaji wa Kiswahili barani Afrika.

11. Kwa kutumia mifano, fafania kanuni muhimu nne za utunzi wa mashairi ya kimapokeo Mashairi ya kimapokeo ni tungo za kishairi zinazozingatia kanuni maalum za utunzi. Kanuni muhimu nne za utunzi wa mashairi ya kimapokeo ni kama ifuatavyo:

i. Mizani: Hii inahusu idadi ya silabi katika kila mstari wa shairi. Katika mashairi ya kimapokeo, kila mstari huwa na idadi sawa ya silabi, kwa mfano, mizani 16 ambapo kila kipande kina silabi 8. Ulinganifu huu husaidia kuleta urari na mpangilio mzuri katika shairi.

ii. Vina: Vina ni silabi zenye sauti zinazofanana ambazo hupatikana mwishoni au katikati ya mstari ya shairi. Katika mashairi ya kimapokeo, vina vya kati na vya mwisho ni lazima vifanane ili kuleta ulinganifu na muwala katika shairi.

iii. Kituo: Kituo ni mstari wa mwisho katika kila ubeti wa shairi. Kituo kinaweza kuwa na maneno yanayorudiwa (bahari) au kubadilika (kimalizio) kutoka ubeti mmoja hadi mwingine. Kituo husaidia kutoa msisitizo na kuhitimisha wazo lililoletwa katika ubeti husika.

iv. Muundo wa ubeti: Mashairi ya kimapokeo yana miundo maalum ya ubeti kulingana na idadi ya mistari. Baadhi ya miundo hiyo ni:

Tathnia: Ubeti wenye mistari miwili.

Tathlitha: Ubeti wenye mistari mitatu.

Tarbia: Ubeti wenye mistari minne.

Takhmisa: Ubeti wenye mistari mitano.

Sabilia: Ubeti wenye mistari saba au zaidi.

Kuzingatia miundo hii husaidia katika kupanga mawazo na kuhakikisha shairi lina mtiririko unaofaa. Kwa kuzingatia kanuni hizi, mtunzi wa shairi la kimapokeo anaweza kuunda tungo zenye mpangilio mzuri na zinazovutia wasomaji.

12. "Kazi za fasihi hufichua mivutano iliyopo katika jamii." Kwa kutumia hoja tatu kwa kila diwani, fafania mivutano hiyo kutoka katika diwani mbili ulizosoma.

Fasihi ni kioo cha jamii kinachoakisi mivutano mbalimbali inayojitokeza ndani yake. Katika diwani za "Wasakatonge" ya M.S. Khatibu na "Malenga Wapya" ya TAKILUKI, mivutano kadhaa ya kijamii imejitokeza kama ifuatavyo:

Diwani ya "Wasakatonge" - M.S. Khatibu

i. Mivutano ya Kijamii na Kiuchumi: Katika shairi la "Wasakatonge", mwandishi anaeleza kuhusu tabaka la watu maskini wanaoishi maisha magumu huku wakikandamizwa na matajiri. Hii inaonyesha mivutano kati ya tabaka la walionacho na wasionacho katika jamii.

ii. Mivutano ya Kimaadili: Shairi la "Mvuja Jasho" linazungumzia kuhusu watu wanaofanya kazi kwa bidii lakini hawapati malipo stahiki, huku wengine wakifaidi jasho lao. Hii inaonyesha mivutano ya kimaadili kati ya wafanyakazi na waajiri wao.

iii. Mivutano ya Kisiasa: Katika shairi la "Madikteta", mwandishi anakosoa viongozi wa kisiasa wanaotumia madaraka yao vibaya na kuwanyanyasa raia. Hii inaonyesha mivutano kati ya watawala na watawaliwa katika jamii.

Diwani ya "Malenga Wapya" - TAKILUKI

i. Mivutano ya Kitamaduni: Shairi la "Tohara" linazungumzia kuhusu desturi ya ukeketaji wa wanawake, likionyesha mivutano kati ya tamaduni za jadi na haki za binadamu.

ii. Mivutano ya Kijinsia: Katika shairi la "Wanawake wa Afrika", mwandishi anazungumzia kuhusu nafasi ya mwanamke katika jamii na changamoto wanazokutana nazo, ikiwemo unyanyasaji na ubaguzi wa kijinsia. Hii inaonyesha mivutano kati ya jinsia katika jamii.

iii. Mivutano ya Kimaadili: Shairi la "Jiwe si Mchi" linakemea vitendo vya ushoga, likionyesha mivutano kati ya maadili ya kitamaduni na mabadiliko ya kijamii.

Kwa ujumla, diwani hizi mbili zinaonyesha jinsi fasihi inavyoweza kufichua na kujadili mivutano mbalimbali inayojitokeza katika jamii, ikiwemo ya kijamii, kiuchumi, kisiasa, kitamaduni, na kimaadili.

13. "Mandhari ikiteuliwa vizuri humsaidia mwandishi katika kufikisha yale aliyokusudia kwa jamii yake." Thibitisha hoja hiyo kwa kutoa mifano mitatu kutoka katika kila kitabu kati ya riwaya mbili zilizoorodheshwa.

Mandhari ni sehemu muhimu katika riwaya kwani husaidia kuunda mazingira yanayoweza kufikisha ujumbe kwa wasomaji. Katika riwaya za "Takadini" ya Ben J. Hanson na "Watoto wa Maman'tilie" ya E. Mbogo, waandishi wametumia mandhari kwa ufanisi ili kufikisha malengo yao kwa jamii.

Riwaya ya "Takadini" - Ben J. Hanson

i. Mandhari ya Kijiji cha Sunningdale: Kijiji hiki kinaonyesha jamii yenye imani za kishirikina na ubaguzi dhidi ya watu wenye ulemavu. Kupitia mandhari hii, mwandishi anaonyesha jinsi Takadini, mtoto mwenye ualbino, anavyotengwa na jamii yake kutokana na imani potofu. Hii inasisitiza umuhimu wa kuelimisha jamii kuhusu usawa na haki za binadamu.

ii. Mandhari ya Msitu: Msitu unatumika kama kimbilio la Takadini baada ya kutengwa na jamii. Hapa, mwandishi anaonyesha upweke na changamoto anazokutana nazo Takadini, akisisitiza madhara ya ubaguzi na kutokubalika katika jamii.

iii. Mandhari ya Shule: Shule inawakilisha matumaini na mabadiliko. Takadini anapopata fursa ya kusoma, mwandishi anaonyesha jinsi elimu inavyoweza kubadili mtazamo wa jamii na kumwezesha mtu kujikomboa kutoka katika minyororo ya ubaguzi na ujinga.

Riwaya ya "Watoto wa Maman'tilie" - E. Mbogo

i. Mandhari ya Jiji la Dar es Salaam: Mwandishi ametumia mandhari ya jiji hili kuonyesha maisha ya kina mama wanaojitahidi kulea familia zao kupitia biashara ndogo ndogo za chakula. Hii inaonyesha juhudi na changamoto wanazokutana nazo katika mazingira ya mijini.

ii. Mandhari ya Shule ya Mapepela: Shule hii inaonyesha changamoto za elimu kwa watoto wa familia masikini. Watoto wa Maman'tilie wanakabiliwa na matatizo ya kukosa ada na sare za shule, hali inayosababisha wafukuzwe masomo. Hii inaonyesha umuhimu wa elimu na changamoto za kiuchumi zinazokwamisha upatikanaji wake.

iii. Mandhari ya Kituo cha Basi cha Msufini: Kituo hiki kinaonyesha mazingira hatarishi kwa watoto waliokosa malezi bora na elimu. Watoto wanajihusisha na biashara haramu na vitendo vya uhalifu ili kujikimu, hali inayosisitiza athari za umasikini na ukosefu wa malezi bora katika jamii.

Kwa kutumia mandhari hizi, waandishi wamefanikiwa kufikisha ujumbe wao kwa jamii kuhusu masuala ya ubaguzi, elimu, umasikini, na changamoto za kijamii, hivyo kuthibitisha kwamba mandhari ikiteuliwa vizuri humsaidia mwandishi katika kufikisha yale aliyokusudia kwa jamii yake.

14. Kwa kutumia tamthiliya mbili miongoni mwa zilizoordheshwa, eleza jinsi waandishi walivyoonesha athari za utamaduni wa kigeni katika maadili ya jamii ya Kiafrika.

Katika tamthiliya za "Ngoswe: Penzi Kitovu cha Uzembe" iliyoandikwa na E. Semzaba na "Orodha" ya Steve Reynolds, waandishi wameonyesha athari za utamaduni wa kigeni katika maadili ya jamii ya Kiafrika kwa njia zifuatazo:

"Ngoswe: Penzi Kitovu cha Uzembe" - E. Semzaba

i. Uzembe na Uvivu: Mhusika Ngoswe anaonyesha tabia ya uzembe na uvivu kazini, akitumia muda mwingi katika masuala ya mapenzi badala ya kutekeleza majukumu yake. Tabia hii inaweza kuhusishwa na athari za tamaduni za kigeni zinazopuuza maadili ya Kiafrika ya kufanya kazi kwa bidii na uwajibikaji.

ii. Mapenzi ya Kupindukia: Ngoswe anajihusisha na mapenzi kupita kiasi, hali inayosababisha kupuuzia majukumu yake ya kifamilia na kijamii. Hii inaonyesha jinsi tamaduni za kigeni zinavyoweza kuathiri maadili ya Kiafrika kuhusu uaminifu na uwajibikaji katika mahusiano.

iii. Kuvunjika kwa Maadili ya Kijamii: Tabia za Ngoswe zinaonyesha mporomoko wa maadili katika jamii, ambapo watu wanapuuza majukumu yao kwa kisingizio cha mapenzi. Hii inaashiria jinsi tamaduni za kigeni zinavyoweza kuathiri maadili ya Kiafrika kuhusu uwajibikaji na nidhamu.

"Orodha" - Steve Reynolds

i. Ufisadi na Ulaghai: Tamthiliya hii inaonyesha jinsi baadhi ya viongozi wa Kiafrika wanavyopokea na kuiga tabia za kifisadi kutoka tamaduni za kigeni, wakijihusisha na ulaghai na rushwa, hivyo kuhatarisha maadili ya uadilifu na uaminifu katika jamii.

ii. Ubepari na Ubinafsi: Waandishi wanaonyesha jinsi tamaduni za kigeni zinavyosababisha kuenea kwa ubinafsi na ubepari, ambapo watu wanajali maslahi yao binafsi kuliko ya jamii. Hii inapingana na maadili ya Kiafrika ya ushirikiano na umoja.

iii. Kupotea kwa Utamaduni wa Kiafrika: Tamthiliya inaonyesha jinsi watu wanavyopuuza tamaduni zao na kuiga tamaduni za kigeni, hali inayosababisha kupotea kwa maadili na desturi za Kiafrika.

Kwa ujumla, tamthiliya hizi mbili zinaonyesha jinsi utamaduni wa kigeni unavyoweza kuathiri maadili ya jamii ya Kiafrika, ikiwemo uzembe, ufisadi, ubinafsi, na kupotea kwa tamaduni za asili.

15. (a) Vigano ni nini?

Vigano ni hadithi fupi za kubuni zinazolenga kuonya kuhusu tabia na mienendo isiyokubalika katika jamii. Mara nyingi, vigano hutumia methali kama msingi wa maadili yanayofundishwa, na aghalabu huishia na methali hiyo ili kuisitiza somo lililokusudiwa. Kwa kawaida, vigano husimulia kisa kimoja tu, na wahusika wake wanaweza kuwa binadamu au wanyama.

(b) Kigano kinachotumia methali "Umdhaniaye siye kumbe ndiye!"

Kigano: Mgeni wa Ajabu

Katika kijiji cha Maringo, palikuwa na kijana aitwaye Juma ambaye alijulikana kwa uvivu na kutotaka kufanya kazi yoyote. Siku moja, mgeni alifika kijijini hapo akiwa amevalia mavazi ya kawaida na sura ya unyonge. Wakazi wa kijiji walimdharau na kumwona kama ombaomba asiye na maana.

Mgeni huyo aliomba msaada wa chakula na mahali pa kulala, lakini kila mlango aliogonga alifungiwa na kukataliwa. Alipofika kwa Juma, kijana huyo, ingawa alikuwa maskini, alimsikiliza na kumkaribisha ndani ya nyumba yake ndogo. Juma alimpatia mgeni chakula kidogo alichokuwa nacho na kumruhusu alale kwenye kitanda chake huku yeye akilala sakafuni.

Asubuhi iliyofuata, mgeni alimshukuru Juma kwa ukarimu wake na kumwambia, "Mimi si mtu wa kawaida; mimi ni tajiri kutoka mji wa mbali niliyekuja hapa kutafuta mtu mwenye moyo mwema. Kwa wema wako, nataka kukupa zawadi." Mgeni alitoa mfuko wenye sarafu nyingi za dhahabu na kumpa Juma.

Wakazi wa kijiji waliposikia habari hizi, walishangaa na kujuta kwa kumdharau mgeni huyo. Walitambua kuwa walimkataa mtu ambaye angeweza kubadilisha maisha yao.

Methali: "Umdhaniaye siye kumbe ndiye!"

Kigano hiki kinafundisha kwamba tusimhukumu mtu kwa mwonekano wake wa nje, kwani tunaweza kupoteza fursa muhimu kutoka kwa wale tunaowadharau.